

Huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA

SWOKA-ADVIESKOMMISSIE HUISHOUDKUNDE

Samenvatting

Binnen de in 1978 opgerichte *Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Konsumentenaangelegenheden* (SWOKA) worden onderzoeksprojecten vanuit verschillende invalshoeken benaderd, waaronder de huishoudkundige. De Advieskommissie Huishoudkunde van SWOKA heeft in 1981 een nota aan het bestuur uitgebracht, waarin met name de relatie tussen het vakgebied huishoudkunde en het SWOKA-onderzoek over consumptie- en konsumenten-gedrag wordt uitgewerkt.

Summary

Within the *Foundation for Scientific Research of Consumer Affairs (SWOKA)* research projects are undertaken from different disciplines, a.o. from the field of home economics. The Advisory Committee for Home Economics of SWOKA has produced a paper about the relationship between the field of home economics and SWOKA's research activities concerning consumption and consumer behaviour.

Achtergrond van de nota

De Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Konsumentenaangelegenheden (SWOKA) is in 1978 opgericht door de Consumentenbond en Konsumenten Kontakt. Doel van SWOKA is: het bevorderen, doen verrichten en verrichten van onderzoek, gericht op het verwerven van inzicht en kennis welke direct van belang zijn voor beleid inzake konsumentenaangelegenheden, te voeren door overheid en maatschappelijke organisatie, in het bijzonder konsumentenorganisaties.

Het onderzoek van SWOKA dient dus van belang te zijn voor het beleid van overheid en konsumentenorganisaties. SWOKA kan zelf onderzoek verrichten en heeft daarnaast de mogelijkheid onderzoek uit te besteden aan andere organisaties.

In het algemeen bestuur hebben vertegenwoordigers zitting van de Consumentenbond, het Konsumenten Kontakt en vertegenwoordigers van de Ministeries van Economische Za-

ken, van Landbouw en Visserij, van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, van Volkshuisvesting en ruimtelijke Ordening en van Wetenschapsbeleid als adviserende leden. Elk voorjaar komt SWOKA uit met een *onderzoeksprogramma* (werkplan) voor het komende kalenderjaar, dat hoofdzakelijk een overzicht en omschrijving van de projecten van desbetreffend kalenderjaar bevat. De onderzoeksprojecten zijn binnen SWOKA verdeeld over vier secties of onderzoeksgebieden, te weten de huishoudkundige, de sociaal-economische, de technische en de voorlichtingskundige sectie.

Voor de opstelling van het onderzoeksprogramma wordt de volgende procedure gevolgd: eerst vindt een 'konsultatieronde' plaats langs konsumentenorganisaties en betrokken ministeries. Vervolgens wordt door de onderzoeksstaf een concept-werkplan opgesteld dat daarna aan advieskommissies en algemeen bestuur wordt voorgelegd. Het algemeen bestuur draagt de verantwoordelijkheid voor het uiteindelijke onderzoeksprogramma. In afwijking met eerder uitgebrachte onderzoeksprogramma's, zal het Onderzoeksprogramma 1983 openbaar zijn. Door het algemeen bestuur is per onderzoeksgebied een advieskommissie ingesteld. Deze heeft tot taak, op basis van haar specifieke deskundigheid adviezen te geven over het betreffende onderzoeksgebied aan het algemeen en dagelijks bestuur en (schriftelijk) te adviseren over het onderzoeksprogramma, vóórdat dit ter vaststelling aan het algemeen bestuur wordt aangeboden.

Binnen SWOKA wordt gestreefd naar een onderzoeksplanning binnen 'themagroepen' in plaats van de huidige vier secties. Onder themagroepen wordt verstaan onderzoeksgebieden van beperkte omvang waarop gedurende langere tijd een aantal projecten te defi-

niëren is. Daarbij wordt gedacht aan een zevental themagroepen, te weten: Inkomensbesteding; Distributie en Marktorienting; Functievervulling van konsumentengoederen en -diensten; Invloed van konsumenten; Huishoudelijke produktie en finale konsumptie; Klachten, tevredenheid en juridische positie konsument; Informatie, voorlichting, vorming en keuzeproces.

Onderzoeksprojecten binnen deze themagroepen zullen uit verschillende invalshoeken benaderd worden, waaronder de huishoudkundige invalshoek.

Gedurende 1980 en 1981 is binnen de Advieskommissie Huishoudkunde van SWOKA een discussie gevoerd over de afbakening van waar huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA zich mee bezig zou kunnen/moeten houden. Het resultaat van deze discussie staat beschreven in de hieronder gepresenteerde nota van de Advieskommissie Huishoudkunde ten behoeve van het bestuur van SWOKA². Een zelfde soort discussie is trouwens ook gevoerd tijdens de uitvoering van het SWOKA-project 'Het verzorgingsniveau van huishoudens'; een iets uitgebreidere versie hiervan is te vinden in het SWOKA-Onderzoeksrapport no. 4 door A. C. L. Zuidberg (1981, p. 19-29). Aangezien van verschillende kanten werd gevraagd (door mensen die van het bestaan van de nota wisten) of deze nota ook buiten SWOKA-verband gebruikt kan worden, is besloten tot publikatie in dit tijdschrift.

Inleiding

De Advieskommissie Huishoudkunde heeft onder meer tot taak om, gevraagd en ongevraagd, te adviseren over het werkplan voor wat betreft de sectie Huishoudkunde. In dit kader is de bedoeling van deze nota tweërlei:

- duidelijkheid verschaffen over de relatie tussen het vakgebied Huishoudkunde en het SWOKA-onderzoek over konsumptie en konsumentengedrag;
- voorkeursgebieden ontwikkelen voor huishoudkundige onderzoeksprojecten binnen SWOKA.

De advieskommissie Huishoudkunde acht een systematische aanpak van de sectie Huishoudkunde wenselijk, om te bevorderen dat onderzoeksprojecten in onderlinge samen-

hang worden beoordeeld en aangevat teneinde te voorkomen dat bijdragen van leden van de commissie op zichzelf blijven staan. Een systematische aanpak zal vruchtbaar werken op lange termijn, zowel voor het onderzoeksbeleid van SWOKA als voor het functioneren van de Advieskommissie Huishoudkunde.

Het vakgebied huishoudkunde

De huishoudkunde bestudeert vraagstukken van de huishouding. De huishouding wordt gedefinieerd in termen van gedrag, gericht op de verzorging, c.q. de behoeftenbevrediging, van mensen in hun dagelijks samenlevingsverband. Het gaat daarbij niet in de eerste plaats om de vorm van dit primaire leefverband, het huishouden (gezin, alleenstaande, groepshuishouden). In de huishoudkunde is de centrale vraag *hoe en met welke middelen* mensen in hun behoeften aan verzorging voorzien. Het huishouden als de sociale eenheid, waarbinnen en/of ten behoeve van wie de huishouding wordt gevoerd is steeds het referentiekader in de studie over het huishoudelijk gedrag.

De huishouding vormt een systeem van samenwerking tussen mensen en hun omgeving. De omgeving wordt gekenmerkt door de politieke, economische, sociale en technologische structuur. Voorbeelden hiervan zijn de wetgeving, het marktmechanisme, de arbeidsverdeling, de plaats van het gezin, en de mogelijkheden van de techniek. De omgeving is bepalend voor de beschikbaarheid en gebruikmaking van de hulpbronnen in de huishouding. De hulpbronnen omvatten enerzijds tijd, geld, goederen en diensten (de zgn. niet-menselijke hulpbronnen), en anderzijds arbeidskracht, kennis en vaardigheden (de zgn. menselijke hulpbronnen). De soort van behoeften welke door middel van de huishouding worden bevredigd, hebben – in ruime zin – betrekking op voedsel, onderdak, kleding, persoonlijke zorg voor zichzelf en anderen in de privé-sfeer. De behoeftenbevrediging door middel van de huishouding is gericht op het welzijn van de leden van het huishouden. De activiteiten ten behoeve van het 'huishoudelijk welzijn' worden samengevat met de term *huishoudelijk handelen* of kortweg *de huishouding*.

De huishouding – oftewel de huishoudelijke handelingen – kan worden beschreven aan de

hand van drie dimensies: functie of doel; proces; en categorie van activiteiten.

I. Functies van huishoudelijke handelingen:

1. Verwerving van de hulpbronnen ten behoeve van de huishouding; deze functie is nader te omschrijven in:
 - a. verwerving van de hulpbron geld, welke meestal geschiedt door middel van het inzetten van menselijke hulpbronnen op de markt;
 - b. de aanschaf van goederen en diensten, welke meestal geschiedt door middel van besteding van geld op de markt;
 - c. verwerving van overige hulpbronnen, zoals vaardigheden, kennis en arbeidskracht, voorzover deze niet in ruil voor geld worden verkregen en bestemd zijn voor de huishouding.
2. Huishoudelijke produktie, dat wil zeggen de verwerking en gereedmaking van de hulpbronnen voor uiteindelijke consumptie.
Hierbij wordt door middel van inzet van de menselijke hulpbronnen zoals arbeidskracht en tijd van de leden van het huishouden en van de niet-menselijke hulpbronnen zoals technische hulpmiddelen, de verworven goederen en diensten omgezet en geschikt gemaakt voor uiteindelijk gebruik.
3. Huishoudelijke consumptie, waarbij de geproduceerde goederen en diensten zoals maaltijden, de woonkamer, het opgemaakte bed, de verschooning en bewaking enz., worden gebruikt door de leden van het huishouden.

II. Processen van huishoudelijke handelingen:

1. besluitvorming;
2. planning en organisatie;
3. uitvoering van activiteiten.

III. Activiteitenkategorieën:

1. voeding;
2. woning;
3. kleding;
4. verzorging van huisgenoten, familieleden en kennissen.

De drie dimensies (functie, proces en activitei-

tenkategorie) geven te zamen met de eerder onderscheiden hulpbronnen (op p. 2) het kader aan voor beschrijving en analyse van de huishouding.

De activiteiten ten behoeve van de huishoudelijke produktie (1:2) alsmede de onbetaalde activiteiten die gepaard gaan met het kopen van goederen en diensten en de verwerving van de overige hulpbronnen ten behoeve van de huishouding (1:1 b en c) worden gekenmerkt door afwezigheid van geldverkeer. Deze activiteiten worden te zamen ook wel aangeduid met de term *huishoudelijke sektor* ter onderscheiding van de marktsektor en de overheidssektor die worden gekenmerkt door geldverkeer. De wederzijdse beïnvloeding tussen de huishoudelijke sektor enerzijds en de markt- en overheidssektor anderzijds behoort ook tot het gebied van de huishoudkunde. Afhankelijk van de aard van een probleem en het doel waarvoor een probleem wordt bestudeerd, wordt een beroep gedaan op verschillende wetenschappen. De belangrijkste deelkennis wordt in het algemeen geleverd door economie, de sociale wetenschappen en de technologie, waarbij de huishoudkunde een integrerende functie heeft.

Huishouding en consumptie

De samenhang tussen consumptie en de huishouding lijkt op het eerste gezicht vanzelfsprekend. Immers, veel particuliere bestedingen inclusief het gebruik van goederen en diensten vinden in of door middel van de huishouding plaats. Het is echter niet zo dat alle consumptie in of via de huishouding plaatsvindt. Dit is onder meer afhankelijk van hoe ruim men de beide begrippen opvat. De afbakening van het begrip huishouding is weergegeven in de vorige paragraaf, op grond waarvan binnen SWOKA de *huishouding* kan worden omschreven als *het geheel van activiteiten op het gebied van voeding, kleding, onderdak, en verzorging van zichzelf en anderen, gericht op het welzijn van de leden van het huishouden*.

Over het begrip consumptie is de afgelopen jaren veel gediscussieerd. In een enge betekenis is consumptie de aanschaf van goederen en diensten via de markt. In deze betekenis opgevat vindt consumptie plaats door middel van het inkomen waarover het huishouden be-

schikt (dus functie 1 b van de huishouding). Binnen SWOKA wordt aangesloten op het begrip consumptie in ruimere zin zoals dat in de Nota Consument en Consumptie omschreven is, uitgebreid met het afdanken van goederen. *Konsumptie* kan dan worden omschreven als *het geheel van activiteiten rondom de aanschaf, het gebruik en het afdanken van schaarse goederen en diensten ter bevrediging van behoeften*.

Het gaat hier om goederen en diensten die door de private marktsector, dan wel door de overheid (quasi-kollektieve goederen), dan wel in partikuliere huishoudingen (door middel van b.v. huishoudelijke activiteiten, vrijwilligers activiteiten) geproduceerd en gedistribueerd worden.

Het is duidelijk dat consumptie in deze ruime betekenis met een groot terrein van de huishouding, zoals boven omschreven, overlap vertoont; immers, het gebruik van 'produkten' van de huishouding maakt expliciet onderdeel uit van de consumptie. Het huishouden is, in deze betekenis van consumptie, niet meer alleen koper en verbruiker, maar ook producent en afdanker van goederen en diensten. De advieskommissie acht het vanuit haar invalshoek van belang dat SWOKA de ruime definitie van consumptie blijft hanteren en bewaken.

Het onderscheid tussen huishouding en kon-

sumptie, beide zoals hierboven geformuleerd, ligt in de activiteiten die al dan niet tot de huishouding worden gerekend. Konsumptieve activiteiten zijn dan tevens huishoudelijke activiteiten, en omgekeerd, indien zij betrekking hebben op de eerder genoemde terreinen van de huishouding, namelijk op het gebied van voeding, kleding, onderdak en verzorging van zichzelf en anderen in de privé-sfeer.

Huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA

In het voorgaande is de relatie aangegeven tussen huishouding en consumptie, waarmee de relevantie van huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA is aangetoond.

In schema 1 wordt een overzicht gegeven van de variabelen die in huishoudkundig onderzoek een centrale rol spelen, namelijk de activiteitenkategorieën, de hulpbronnen, de kenmerken van het huishouden, de processen van huishoudelijke handelingen, en de positie van het huishouden. Deze variabelen moeten in *algemeen huishoudkundig onderzoek* altijd meegenomen worden, hetzij als onafhankelijke hetzij als afhankelijke variabelen.

Uitgaande van de eerder aangegeven relatie tussen huishouding en consumptie heeft SWOKA-onderzoek over consumptie en kon-

Schema 1: Variabelen in huishoudkundig onderzoek.

	Activiteiten categorieën					
	Voeding	Woning	Kleding	Persoonlijke verzorging*	Algemeen**	
Hulpbronnen						
Positie huishouden						
Kenmerken huishouden						
Processen bij huishoudelijke handelingen						

* D.w.z. verzorging van zich zelf en andere huisgenoten en kennissen, inclusief hulpverlening aan anderen, en exclusief de puur fysieke recreatie.

** Algemeen, d.w.z. dat niet een bepaalde activiteitenkategorie centraal staat, maar de huishoudelijke activiteiten als geheel, of in ieder geval niet nader gespecificeerd.

sumptie en konsumentengedrag betrekking op tenminste twee functies van de huishouding, namelijk de besteding van het inkomen van goederen en diensten ten behoeve van de huishouding en de huishoudelijke produktie (zie I: 1 b resp. I: 2 op blz. 3).

Dit betekent dat de huishoudkundige poot van SWOKA op twee wijzen tot uitdrukking kan/moet komen.

Ten eerste via onderzoek naar de omvang en onderlinge verhouding van aangewende hulpbronnen in de huishouding.

Ten tweede via onderzoek naar de positie van het huishouden, met andere woorden, naar het huishouden als konsument en producent bin-

nen de huishoudelijke sektor, en naar de invloed van de organisatie en structuur van de private marktsektor en de overheidssektor op het huishouden op mikronivo.

Aansluitend op schema 1 betekent dit dat *huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA* zich met name zal richten op de beschrijving en analyse van de activiteitenkategorieën van de huishouding, de hulpbronnen, en de positie van het huishouden, waarbij de kenmerken van het huishouden en processen bij huishoudelijke handelingen als gegeven worden beschouwd.

In schema 2 zijn deze variabelen nader onderverdeeld.

Schema 2: Potentiële terreinen voor huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA*

A. Activiteiten categorieën					
	Voeding	Woning	Kleding	Persoonlijke verzorging	Algemeen
B. HULPBRONNEN					
	- tijd				
	- geld				
	- goederen				
	- diensten				
	- arbeidskracht				
	- kennis				
	- vaardigheden				
C. POSITIE HUISHOUDEN					
	- mikro-niveau				
	- huishouden-private marktsektor				
	- huishouden-overheidssektor				
D. KENMERKEN HUISHOUDEN					
	- samenstelling				
	- sociaal-ekonomische kenmerken				
	- taak- en rolverdeling				
	- verzorgingsstandaard				
E. PROCESSEN BIJ HUISHOUDELIJKE HANDELINGEN					
	- besluitvorming				
	- planning en organisatie				
	- uitvoering van activiteiten				

* Kort gezegd: Beschrijving en analyse van de variabelen groepen A, B, en C, waarbij de variabelen groepen D en E als gegeven worden beschouwd.

Met nadruk wordt gesteld dat schema 2 het potentiële terrein van huishoudkundig onderzoek voor SWOKA weergeeft. De Advieskommissie is zich even bewust dat enerzijds de beleidsrelevantie, en anderzijds de onderzoekbaarheid qua methode en middelen zullen bepalen in hoeverre (delen van) het aangegeven terrein zal (zullen) worden onderzocht.

Voorkeursgebieden voor huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA

Zoals gezegd heeft deze nota tevens tot doel voorkeursgebieden voor huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA aan te geven, aangezien de Advieskommissie van mening is dat dit zowel het onderzoeksbeleid van SWOKA als het functioneren van de Advieskommissie zal bevorderen.

De Advieskommissie heeft gepoogd voorkeursgebieden aan te geven, gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- eigen kennis en inzichten over/in het vakgebied huishoudkunde: d.w.z. inzicht in de gebieden in schema 2 die (on)voldoende belicht zijn in empirisch onderzoek;
- inzicht in problemen op genoemde terreinen die relevant zijn voor huishoudens, d.w.z. actuele trends in de huishoudelijke verzorging die problemen opleveren voor huishoudens.

De Advieskommissie meent dat de volgende zaken prioriteit hebben:

Huishoudens die qua omvang en onderlinge verhouding van hulpbronnen in een nadelige positie verkeren

Hierbij moet met name gedacht worden aan:

- a. de volgende typen huishoudens:
 - één-ouder-gezinnen
 - huishoudens uit lagere inkomensgroepen i.h.a.
 - huishoudens uit lagere inkomensgroepen waar 1 of meer volwassenen buitenshuis werkzaam zijn
 - huishoudens uit lagere inkomensgroepen met één of meer werkloze volwassenen
 - huishoudens van buitenlandse werknemers.

- b. de volgende hulpbronnen
 - tijd (beschikbaar voor de huishouding)

- geld (besteedbaar inkomen voor hele huishouden)
- arbeidskracht
- kennis
- vaardigheden

Het huishouden als konsument en producent binnen de huishoudelijke sektor ten opzichte van de private marktsektor en de overheidssektor

Ten eerste is dit van belang omdat consumenten niet als subjeet van onderzoek of beleid beschouwd kunnen worden zonder het huishouden waarbinnen zij leven mede in beschouwing te nemen.

Ten tweede is dit van belang gezien de bufferfunctie die de huishoudelijke sektor in onze economie lijkt te hebben. Veranderingen in de structuur en het beleid van de private marktsektor en de overheidssektor zullen gevolgen hebben voor de aard en de omvang van de konsumptieve en produktieve activiteiten van huishoudens.

Het huishouden op mikro-nivo

De Advieskommissie meent dat dit terrein prioriteit verdient vanwege enerzijds het gebrek aan empirisch onderbouwde inzichten hierover en anderzijds het actuele karakter van deze problematiek.

Zo is er duidelijke behoefte aan meer inzicht in

- a) het financieel beheer van huishoudens, met name van die huishoudens die in financiële moeilijkheden zijn geraakt,
- b) veranderingen in de besluitvorming en organisatie van huishoudelijke handelingen ten gevolge van ontwikkelingen in de huishoudelijke sektor.

Noten

1. In de advieskommissie Huishoudkunde hadden bij het vaststellen van de nota in oktober 1981 zitting: ir G. A. Hellman-Tuitert (voorzitter), ir D. E. Aldershoff (sekretaris), prof. dr ir R. J. J. Hermus, prof. dr C. Presvelou, E. Schadee-Hartree, dr ir H. J. R. Stein, ir A. C. L. Zuidberg.
2. Huishoudkundig onderzoek binnen SWOKA. Nota van de Advieskommissie Huishoudkunde ten behoeve van het bestuur van SWOKA.